

Кузнєцов М. І.,
Українська академія друкарства, м. Львів

СИТУАЦІЯ ЯК СЕМАНТИЧНИЙ КОМПОНЕНТ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Стаття присвячена аналізу вербалізації текстової ситуації в короткому оповіданні. Розглядається семантика дієслів «руху» як засіб відтворення психологічного та емоційного стану персонажа в залежності від ситуації.
Ключові слова: ситуація, семантика, вербалізація, психологічний стан, емоційний, дієслова руху.

В статті розглядається вербалізація текстової ситуації в короткому розповіді. Детально проаналізована семантика глаголів руху як засоби передачі психологічного та емоційного стану персонажа в залежності від ситуації.

Ключевые слова: ситуация, семантика, вербализация, психологический, эмоциональный, глаголы движения.

The article deals with the ways of verbalization of contextual situation as a semantic component of the belles-lettres texts. The verbs of motion as a stylistic devices for conveying psychological and emotional state of the personage depending on a certain situation are subjected to analysis.

Key words: situation, semantics, verbalization, psychological, emotional, state, verbs of motion.

Ми читаємо художній твір, який розповідає про долю людини. Це може бути послідовний виклад історії життя від народження до смерті або якогось періоду його діяльності. Фактично людина завжди зображується в часі. Час лінійний, це точка відліку від минулого через теперішнє й майбутнє. Час – це тривалість, а також порядок зміни стану. Відмінність минулого, теперішнього і майбутнього визначаються за допомогою категорії дійсного та можливого у якомусь просторі. Час і простір – хронотоп формує як навколишню ситуацію, так і людину в ній. Хронотоп зумовлює різноманітність подій, що відбувалися, відбуваються і будуть відбуватися, зосереджуючи увагу читача, головню, на людині. Особливості цих трьох параметрів наочно виявляються при їхньому дослідженні за методикою фреймів. Фрейм – це типова структура, що репрезентує стереотипну ситуацію у свідомості людини та реалізує нову ситуацію, що ґрунтується на тій самій ситуативній моделі [11, с. 14].

Найбільш оптимальним для аналізу фреймів є так звані «жесткие тексти»: анкети, патенти, акти тощо. Це не художні тексти, але вони дають змогу продемонструвати процедуру фреймового аналізу на спрощених схемах. «Жесткие» тексти (7) – це свого роду шаблони, які складаються з двох частин: лівої та правої. Одна з них (найчастіше ліва) – заповнена, це тема тексту, його предикати; а друга – незаповнена, в яку вносяться рематичні елементи тексту, або актанти предикативів. Наприклад, біографічна анкета (так звана curriculum vitae [cv]) є найбільш показовою в цьому відношенні. Англійська CV являє собою хронотопну структуру зі специфічним для неї змістом – константними біографічними ситуаціями, котрі схематично можна позначити таким чином: born (b) – educated (e) – married (m) – acted (a) – died (d) або формулою b-e-m-a-d. Це інваріантна модель біографічного тексту, на її основі, як смислової конструкції, формується інший біографічний текст любого об'єму і жанру: біографічна довідка, біографічне есе, художня біографія за рахунок розширення будь-якої позиції. Це можуть бути додаткові дані про родичів, освіту, більш детальна інформація про творчу або публічну діяльність персонажу, його особисте життя. Виходячи з авторської прагматики, його відношення до об'єкту біографії, достовірності фактів і ситуації, в які потрапляє людина, створюється той чи інший різновид біографічного тексту на основі його інваріанта [8]. Ми проаналізуємо засоби створення семантики ситуації у художньому творі на лексичному рівні, виходячи з вище згаданих інваріантних позицій.

В останні десятиріччя значно ускладнилось поняття про семантичну організацію художнього тексту (ХТ). На думку дослідників [3, 6, 9, 12] через «розтяжність» тексту за рахунок приросту смислів, зумовлених образністю, авторською модальністю, мовною стилістикою, прагматикою, цей складний мовний знак характеризується комплексним семантичним простором. Найбільш ускладненими стають дослідження тексту під впливом антропоцентричної та когнітивної теорій. В цьому зв'язку семантична структура тексту ставить проблему його сегментації. Окремі текстові фрагменти співвідносяться з ситуаціями – «семантичними компонентами тексту». Вони об'єднані спільністю як макро-, так і мікро- тем, яка здійснюється різними типами мовного зв'язку: лексичними, граматичними (морфологічними, синтаксичними, фонетичними), стилістичними, а також позамовними: простором, часом, оточення персонажу тощо. Семантичні компоненти представлені в окремих макро-фрагментах цілого тексту – дискурсах, а мікро-фрагменти – у вигляді окремих фреймів, як складових цих дискурсів або цілого фрейму.

В художньому тексті обов'язково присутні всі три параметри: простір, час, людина, проте в кожному творі об'єм їхньої репрезентації може різнитися. Аналізуючи художній твір, можливо досить адекватно виділити дискурси простору, часу та особистості при уважному прочитанні тексту. Це, як правило, окремі, макротексти /дискурси/ як типові ситуації у формі розповіді, опису або міркування. У такому макротексті можливо виділити тему, її семантичне розгортання за рахунок мікротем. Об'єднані тематичні мікротемати репрезентують цілісний фрейм, закінчений у формально-змістових характеристиках. Структуру фрейму в художньому тексті можуть складати різні композиційно – мовленнєві форми, реалізуючи різноманітні семантико-стилістичні та прагматичні смисли вживанням цілої палітри лексико-синтаксичних художніх засобів. Відтворення просторово-часових реалій безпосередньо спричиняються до зображення дій та почуттів персонажу і створення його образу в окремих обставинах. Антропоцентричний підхід, крім того, означає представлення людини в мові, а також мови в людині, тобто мова виступає виразником поведінкової домінанти персонажу. Отже, соціальні відношення персонажу, його вчинки та дії багатопланові, вони відбуваються в часі та просторі, але найчастіше зумовлені ситуацією, що завжди відображено в мові твору. І. Арнольд, слідом за Н. Амосовою, вважає, що ситуацією в контекстно-логічній теорії назива-

ються позалінгвальні умови, які також виконують функцію вказівки на те, в якому з можливих для нього значень слово вживається. Розрізняють життєву і текстову ситуацію. В життєву ситуацію включено прямий показ дійсності. Текстова ситуація підрозділяється на текстовий опис життєвої ситуації та загальну тему тексту, її смислове представлення [1; 46]. Ми вважаємо, що ситуація як семантична складова тексту, власне, включає ці два компоненти.

Вищевикладені теоретичні міркування розглянуто на конкретному аналізі структурно-семантичної організації ситуацій в оповіданні А. Коппарда «Fifty Pounds» («П'ятдесят фунтів»), зумовлених просторово-часовими обставинами.

Це оповідання про людські стосунки, про зраду в коханні, про нікчемну людину – лондонського журналіста на ім'я Рептон, якого молода жінка Лелі вважає дуже талановитим. Але його ніхто не визнає, його статей не друкують, бо насправді він самовпевнений позер, який живе за рахунок жінок, яких він час від часу запрошує до себе нібито жити разом назавжди. Рептон і Лелі безробітні, живуть разом вже декілька місяців, їхнє матеріальне становище жахливе, і Лелі вирішує їхати до друзів в Глазго і почати працювати. Проте Рептон не хоче її відпускати. Несподівано вона отримує спадок вісімдесят фунтів від померлої родички, п'ятдесят з котрих відразу відсилає Рептону і підписується «Wellwisher» – на знак прихильності до його таланту. Це було після обіду, і жінка повертається додому повна щастя і надії; вона вже планувала що будуть робити з цими грошима: підуть в ресторан, накуплять багато їжі, а влітку поїдуть до моря... Але її коханий нічого не сказав їй про раптові гроші, продовжував бути похмурим, незадоволеним. Вранці Лелі побігла до офісу, щоб пересвідчитися, що гроші були вручені особисто Рептону. Вона побачила його підпис, який добре знала, про отримання грошей через годину після відправлення. Рептон не повідомив Лелі про п'ятдесят фунтів ні вранці, ні пополудні, ні ввечері. Покидаючи назавжди помешкання, молода жінка так нічого Рептону й не сказала, навіть не дозволила взяти її валізу й відпровадити до поїзду. Вона не принизила себе і своєї гідності звинуваченням Рептона: на її думку він був «beyond hope» («невиліковний», «безнадійний»): якщо неможливо змінити ситуацію, Лелі змінює своє ставлення до неї.

У ситуація поведінки і настрою Лелі переважає лексика руху і відчуттів. Розглянемо це на деяких фрагментах тексту в їх послідовності (для зручності позначимо номерами).

1. *Lally was entitled to a legacy of eighty pounds by the will of a forgotten and recently deceased aunt... Lally's descent to the street, her emergence into the glamouring atmosphere, her walk along to Holborn, were accomplished in a state of blessedness and trance in which life became a thousand times aerially enlarged, movement was a delight, and thought-rapture.* Це перша реакція дівчини на отримання грошей. Її вихід на вулицю і рухи (descent, emergency, movement) передають відчуття щастя, блаженства, захоплення, свого роду трансу в цій ситуації.

2. Послідовність дій Лелі така: вона без жодного вагання відправляє п'ятдесят фунтів Рептону. Відправивши гроші, дівчина знову літає, як птах, біжить, підскакуючи, в захопленні від польоту... (trips, flees, flight; airily, blithe, breathless): *At last she received the money. With one fifty-pound note and six five-pound notes clasped in her handbag Lally bids good-bye to the clerk, she trips airily, flees along the pavement, blithe, until breathless with her flight.*

Лелі танцювала на сходах, повернувшись додому, кинулась обняти коханого: *she danced up the long flight of the stairs, she entered their room quietly, but then she rushed to embrace him, crying «Darling».* Рептон не відповів на її радісний настрій, нічого не сказав про гроші.

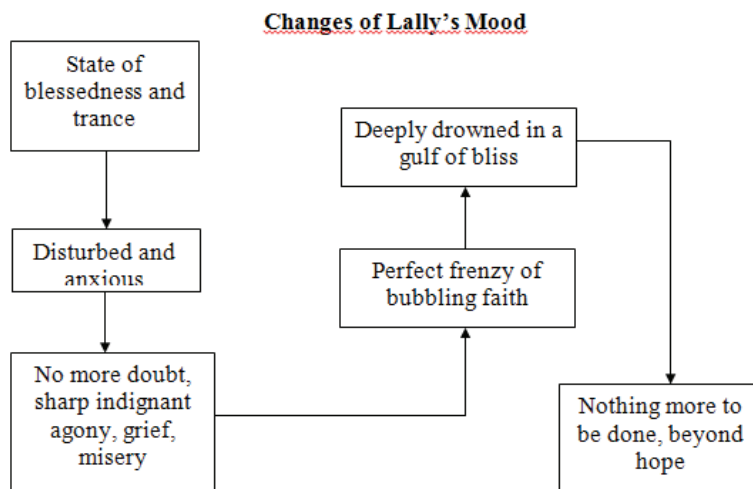
3. Стурбована і занепокоєна, вона біжить знову до кур'єрського офісу, щоб переконатися, що гроші відправлені за адресою. Побачивши власний підпис Рептона, Лелі відчуває хвилю гострого обурення, її голос тремтів, коли вона назвала його «Cruel and mean» (жорстокий і підступний). З цими словами вона сідає в автобус і їде куди очі глядять, тільки б подалі від Рептона. Потім Лелі ходила безцільно по вулицях, блукаючи до самого вечора, бо не хотіла повертатись додому. Ситуація, а тому і поведінка молодої жінки змінюється, що відображено в характері дієслів руху: *Lally becomes disturbed and anxious as Repton has not mentioned the fifty pounds. The suspicion came that she had misaddressed the envelope/She paid a «running visit» to the messenger's office». And there it was – an entry of a letter delivered, signed for in the well-known hand, P. Stick Repton. «There was no more doubt, only a sharp indignant agony as though she had been stabbed with a dagger of ice. « Out in the street again Lally tremblingly chuckled to herself: «So that is what he is like, after all. Cruel and mean!» Lally climbed to the top of a bus, – she didn't care where the bus took her, she only wanted to keep moving away, as far as possible from him. Then she sauntered about for a while, roaming in the district of Plaistow for most of the evening. She didn't want to go home.*

4. Безпорадна Лелі блукала по вулицях цілий день; повертаючись, вона раптом заспішила... Їй спало на думку, що Рептон зберіг «одкровення» до останньої хвилини перед її від'їздом..., і знову зовсім божевільна думка примарної надії змушує її, задихаючись, бігти додому. Безсилна, вона піднялась по сходах і, побачивши Рептона, їй здалося, що він скаже про гроші: *In miserable desultory wandering she spent her day. Their last day. But returning home in the late evening, Lally suddenly began to hurry, for a new possibility had come to lighten her dejection. Perhaps he was keeping his «revelation» until the last day, or even the last hour? When all hopes being gone and they had come to the last kiss, he would take her in his arms and tell her about the fifty-pound note. «O, what a blind, wicked, stupid girl she was, and in a perfect frenzy of budding faith she panted homewards for his revealing sign». Weakly she climbed the stairs and opened the door. Helplessly and half-guilty she began to smile. Without a word said he came quickly to Lally and crushed her in his arms. Now her doubts were flown; all perception of the feud was torn from her and deeply drowned in a gulf of bliss.*

5. Але вранці Рептон запитав, коли відправляється поїзд... Лелі швидко запакувала речі – їй, нарешті, все стало ясно...: *The next morning Repton awoke early, and asked about her train. «Train!» Lally scrambled from his arms and out of bed. Quickly she dressed, and went to pack her bag. There was nothing more to be done, he was beyond hope.*

6. Лелі швидко зійшла зі сходів сама, в кінці вулиці обернулася, він стояв біля вікна і махав рукою, вона махнула у відповідь: *...Lally tripped down the stairs alone. At the end of the street she turned for a last glance. There he was, high up in the window, waving good-byes. And she waved back at him.*

Як бачимо з прикладів, настроїв Лелі постійно змінюється впродовж цілого оповідання в залежності від ситуації: від найвищого ступеня щастя, надії, до розчарування, болю від зради, підступності людини, котру вона вважала ідеалом. Графічно це можна представити наступними виразами:

Фрейм дій, відчуттів та переживань Лелі впродовж всієї історії вербалізується в наступних мовних виразах: Expressions of motion and feelings that convey Lally's mood and actions; depending on the situation:

• **State of blessedness and trance**

... descent to the street, her emergence into the clamouring atmosphere, her walk along to Holborn...

... movement was a delight;

... she fled along the pavement, blithe as a bird, until she was breathless with her flight;

... tripping airily into the office...

... she hurried off to a district messenger's office...

... she danced up the long flight of stairs...

... she rushed to embrace him.

• **disturbed and anxious**

... running visit she paid to the messenger's office that evening;

... hurrying home again, though hurrying was not her custom...

... she grew limp with her suppressed fear above all others...

... tremblingly chuckled...

• **sharp indignant agony, grief, misery**

... climbing to the top of a bus...

... she only wanted to keep moving away;

... turned and walked back;

... sauntered about for a while;

... roaming in that district foremost of the evening in miserable, desultory wandering...

... returning... in the late evening...

• **perfect frenzy of bubbling faith**

... she suddenly began to hurry, for a new possibility had come to lighten her dejection;

... she panted homewards for her revealing sign;

... weakly she climbed the stairs;

... helplessly and half-guilty she smiled...

• **nothing more to be done, beyond hope**

... scrambled from his arms...

... Lally tripped down the stairs alone;

... turned for a last glance;

... and she waved back at him.

Окремо на вживанні дієслів ЛСГ «рухатись» можна додатково проаналізувати різні синонімічні відтінки їхніх значень і відмітити той факт, що автор майстерно використав цю лексику, її стилістичні нюанси в досить короткому оповіданні, в якому описані психологічні ситуації, що реалізують структуру і вербалізацію фрагментів дійсності у формі мовленнєвої інтерпретації.

Отже, відображення дійсності в семантиці лексики в авторській, прямій та невластно-прямій мові залежить також від ситуації, в якій опинилась людина в даний час, що зумовлює її поведінку, психологічний стан, переживання та дії. Недарма в словнику А. Хорнбі дефініція слова «situation» №2 слідує: condition, state of affairs, esp. at a certain time; наприклад: to be in an embarrassing situation [18, с. 936]. Ці значення можна віднести до дій Лелі, які реалізують ситуативну реакцію персонажу на зміну обставин у часі і просторі.

Вивчення природи і функціонування ситуацій як важливого компоненту семантичної структури ХТ може бути цікавим як показник індивідуально-авторського стилю, а також жанрових особливостей літературного твору.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М. : Эдиториал, 2004. – 576 с.
3. Бабенко Л. Г. Казарин Ю. В. Лингвистический анализ художественного текста: теория и практика. – М. : Флинта: Наука, 2003. – 496 с.
4. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики. – К. : Альма-матер, 2004. – 344 с.
5. Белянин В. П. Психологические аспекты художественного текста. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 124 с.
6. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М. : Наука, 1981. – 138 с.
7. Гиндин С. И. Внутренняя организация текста: автореф. дис. канд. филол. наук. – М., 1972. – 22 с.
8. Кузнецов М. І. Типологічні різновиди біографічного тексту (на матеріалі англомовної біографії) // Іноземна філологія. – Львів, вид-во Львівського університету. – 1990. – Вип. 100. – С. 108-116.
9. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.
10. Минский М. Фреймы для представления знаний. – М. : Наука, 1979. – 151 с.
11. Ритм, пространство и время в литературе и искусстве. – М. : Наука, 1974. – 300 с.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля. – К., 2006. – 716 с.
13. Филлмор Ч. Д. Фреймы и семантика понимания. // Новое в зарубежной лингвистике. – 1988. Вып. 23. – С. 52-92.
14. Чернухина И. Я. Элементы организации художественного прозаического текста. – Воронеж : Изд. Воронежского университета. 1984. – 115 с.
15. Coppard A. E. Fifty Pounds // Modern English Short Stories. – Moscow, 1964, pp. 366-321.
16. Kuznyetsova L. A. Analysing Structural Varieties of English Prose. – Khust, 2010. – 89 p.
17. The Advanced Learner's Dictionary of Current English. / Hornby A. S. – OUP, 11th ed.